

Külföldi szociológiai magfolyóiratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban – országos kitekintéssel

Karbach Erika

1995 folyamán, amikor a FEFA program keretében, az MKM megbízására a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai dokumentációs osztályán összeállítottuk a szociológiai magirodalom listáját, értelemszerűen foglalkoztunk a folyóiratokkal is.

Az MKM célja olyan állományelemzés volt, amely tükrözze volna az egyes felsőoktatási szempontból lényeges szakterületeken az országban meglévő könyvtári állományt, a legfontosabb dokumentumok meglétét, illetve hiányát.

A magfolyóiratok kiválasztása

Míg a könyvek esetében nehéz helyzetben voltunk a módszer kidolgozásakor, a folyóiratoknál látszólag kézenfekvőnek tűnt a szociológiai magfolyóiratok listájának átvétele a Social Sciences Citation Index – Journal Citation Report (SSCI-JCR) számainak tematikus listáiból. Sőt, az impact factorok segítségével a listán belüli rangsor is könnyen felállítható lett volna.

Mi – több okból – nem ezt az utat választottuk.

Szempontok a magfolyóiratok listájának kialakításához

Az említett index társadalomtudományi jellegű, tárgyát ezen belül csoportosítja. A mi tudományfelosztásunkat azonban az is befolyásolja, hogy ismerjük a hazai szakkönyvtári és tudományos intézményrendszert. Tudjuk, milyen felosztással működik, milyen kevéssé differenciált a társadalomtudományt illetően.

Mi az index felosztásánál sokkal szélesebb kört szerettünk volna bevonni vizsgálódásunk körébe. Jobbnak láttuk, ha több általános társadalomtudományi, több interdiszciplináris és több ágazati szociológiát reprezentál a magfolyóiratok listája, mint ami az SSCI-ben szerepelt. Nem felejthetjük el azt sem, hogy a vizsgálat célja nem valami általános tudományeszményhez való igazodás. Szerintünk akkor jó egy ilyen lista, ha tükrözi a mi sajátosan hazai igényeinket is.

Ezért például nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy a környező országok, a volt szocialista or-

szágok vezető szociológiai lapjai akkor is felkerüljenek a listára, ha a matematikai módszer segítségével egyébként nem kerültek volna be. (Ez esetben annyi engedményt azért tettünk, hogy lehetőleg nem a nemzeti nyelvű, hanem, ahol van ilyen, ott az angol nyelvű folyóiratvariánst vettük föl a listára.)

A közismerten Amerika-centrikus index listáját Európa felé is igyekeztünk kiegyensúlyozni.

Bevontuk a vizsgálatba az évkönyveket, a referáló lapokat, az általános társadalomtudományi és ágazati indexeket, valamint a csak könyvismeretéseket közlő lapokat is.

A magfolyóiratok listájára csak jelenleg is élő – esetleg címváltozáson, vagy egyéb átalakuláson keresztül – folyóiratok kerültek föl. A társadalomtudományok esetében ez nem tekinthető korrekt eljárásnak, de praktikus szempontból döntöttünk így.

A magfolyóiratok listájának forrásai

A lista végül is alapvetően három forrás segítségével állt össze.

A *SSCI Journal Citation Report*jának 1992-es és 1993-as kiadása, a legnagyobb nemzetközi szociológiai adatbázis alapján készült *Sociological Abstracts* című referáló lap 1992-1994-es kötetének folyóiratindexe, valamint egy, a szociológia magirodalmát közreadó német referensz-könyv alapján, amely az általa szociológiai magfolyóiratoknak tartott folyóiratokról is közöl egy eléggé bőséges összeállítást. (Buss, Eugen – Fink, Ulrike – Schöps, Martina: *Kompendium für das wissenschaftliche Arbeiten in der Soziologie*. 4. überarb. Aufl. Heidelberg, Quelle und Meyer. 1994. 204 p.)

A SSCI-JCR alapján kb. 70 folyóiratot választottunk ki. Sokszor leírták már, hogy ezt az idézettségi indexet megfelelő kritikával kell kezelni, egyrészt a már említett, szembetűnő angol-szász túlsúlya miatt, másrészt az idézettség mint szempont okozta egyéb torzítások miatt. (Pl. az *Annual Tourism Research* című évkönyv relatíve magas impact számmal szerepel az idézettségi listán több éven át, ám ettől még a listán nem szereplő *European Sociological Review* Európa

egyik legrangosabb szociológiai folyóirata marad.)

A Sociological Abstracts (SA), a legátfogóbb nemzetközi szociológiai referáló lap kötetének folyóirat mutatója a feldolgozott számokra lebontva közli a folyóiratok címét. Ezt az indexelési mutatót az egyes folyóiratok értékmérőjeként, a JCR adatainak korrigálására használtuk fel.

Az említett 1994-es kiadású német referensz-könyv magfolyóirat-listáját összevetettük az SA listájával, és kiválogattuk azokat a címeket, amelyek megerősítették egymást, azaz a két forrásban egyaránt szereplő folyóiratokat vettük föl a JCR-ot kiegészítő címlistára.

Ezen kívül saját szakmai ismereteinket is felhasználva, a fentebb már említett szempontok érvényesítésével végeztünk egy minőségi kontrollt a lényegében matematikai-statisztikai alapon létrejött jegyzéken.

A magfolyóiratok tematikus, nyelvi és származási hely szerinti megoszlása

A listára végül is 233 folyóiratcím került fel.

Ezek közül 11 általános társadalomtudományi vagy átfogó szociológiai referáló lap, 10 ágazati szociológiai referáló lap, 3 csak könyvismeretéseket közlő folyóirat. A törzsanyagban 209 általános és szakszociológiai folyóirat szerepel. Ebből kb. 10 általános társadalomtudományi, 66 általános szociológiai és 134 szakszociológiai vagy határterületi folyóirat.

A folyóiratok tematikus megoszlását a kiválasztásnál nem akartuk befolyásolni, egyrészt, hogy túl sok önkényes szempontot ne vezessünk be, másrészt, a tematikai szempontú szelektálás végtelen folyamatot indított volna el.

A folyóiratok nyelvi megoszlása : 11 német, 13 francia, 6 egyéb, a többi pedig angol nyelvű.

A lapok származási helyét tekintve sok a nemzetközi kiadású lap, de a legnagyobb számmal természetesen az Amerikai Egyesült Államokban kiadott folyóiratok szerepelnek a listán (143 lap, 60%), ezután következnek: Nagy-Britannia (39 lap), Németország (11 lap), Franciaország (10 lap), Hollandia (10 lap), a fennmaradó 20 cím 12 ország között oszlik meg.

A magfolyóiratok tematikus megoszlása nagy csoportokban:

◆ A szociológia általános elméleti kérdései, struktúra, rétegződés	76
◆ A szociológia módszerei	3
◆ Társadalmi fejlődés, fejlődő országok, jövő kutatás	8
◆ Politikatudomány, közigazgatás, jog	18
◆ Regionális kérdések, falu-, város-, környezetszociológia	9
◆ Gazdaságszociológia, agrárszociológia, munkaszociológia	15
◆ Demográfia, Család, nemek, nemzedékek	15
◆ Életmód	4
◆ Kulturális antropológia, etnológia, etnikumok	7
◆ Szociálpolitika. Egészségügy, szociális munka	13
◆ Deviancia, bűnözés	7
◆ Filozófia, társadalomfilozófia	3
◆ Vallászsociológia	6
◆ Szociálpszichológia	15
◆ Oktatászsociológia	4
◆ Művelődésszociológia, kommunikáció, tömegkommunikáció, közvélemény-kutatás	6

(is). Ha azt vizsgáljuk, hogy a 15 év alatt *akárcsak egy alkalommal* is mely könyvtárak fizették elő vagy kapták ajándékba ezeket a folyóiratokat, a következő eredményre jutunk:

- ◆ 1 és 3 közötti előfordulást regisztráltunk 33 budapesti és 17 vidéki könyvtárban. Összesen tehát 50 különböző könyvtár között szóródik a magfolyóiratoknak egy kis töredéke. Ezek a folyóiratok lehetnek ajándékba kapott, vagy próbaképpen rendelt folyóiratok, melyeket azonnal le is mondtak. Valószínűleg még a legkisebb intézeti könyvtár törzsanyagához sem tartoznak.

Hazai ellátottság a szociológiai magfolyóiratokkal

Nincs tudomásunk róla, hogy az MKM számára végzett állományelemzés kitért volna a külföldi magfolyóiratokkal való ellátottságra is.

Ezt a hiányt próbáljuk meg pótolni a jelenlegi gyorselemzéssel. (Ez alatt azt értjük, hogy most sem vállalkozunk túl nagy feladatokra, hiszen a 233 cím nyomon követése 15 év folyamán a lehetséges csaknem 100 könyvtárban, és az ebből eredő összes tanulság levonása meghaladja erőnket.)

Az ellátottság elemzését az 1981-1995 közötti időszakra végeztük el az OSZK NPA adatbázisának segítségével. Mivel ezt 1995 júniusában zárták le, sajnos az 1995-re vonatkozó számso-
raink nem valószínű, hogy megbízhatóak, hiszen a bejelentések késhettek, illetve éppen feldolgozás alatt voltak.

A magfolyóiratok előfordulása Magyarországon 15 év alatt

A listán szereplő 233 magfolyóiratból 33 egyáltalán nem járt Magyarországra az 1981 és 1995 közötti időszakban. Budapesten és vidéken összesen 173 cím fordult elő ebben a periódusban akár csak egy évig is. Ebből 134 járt a FSZEK-be

- ◆ 4 és 10 előforduláson felül már egyre szűkül a rendelő könyvtárak köre.
4-10 közötti előfordulás B 327, B 14, B 220, B 36, B 1051, B 318, B 11, B 1, Szo 43, V 1, D 2, M 1, P 3*
- ◆ 10-20 közötti előfordulás B 300, B 733/6, B 785, B 675, B 4, B 2330, B 2202, P 2, P 10
- ◆ 20 fölötti előfordulás B 2186, B 304
- ◆ 30 fölötti előfordulás B 323, B 8, B 12, D 1, P 1
- ◆ 40 fölötti előfordulás B 3, Sz 1
- ◆ 50 fölötti előfordulás B 9
- ◆ 60 fölötti előfordulás B 2 (Az egyetemekenél a tanszéki könyvtárak lelőhely jelölését a központi könyvtárnál vettük figyelembe.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a vizsgált 15 év alatt 128 folyóiratcímet regisztráltunk. Ez *több mint kétszerese* annak, ami az eddig említett könyvtárak közül a legtöbb magfolyóiratot birtokló könyvtárba járt. (Ha az MTA intézeti könyvtáraiba járó magfolyóiratok számát összevonjuk, és az MTA-t ugyanúgy egy egységnek tekintjük, mint az egyetemi könyvtárakat, akkor az is csak kevéssel, 154 előfordulással haladná meg ezt a számot.)

A 233 folyóiratcím közül 19 csak a FSZEK-ben fordult elő az elmúlt 15 évben.

* A kódok feloldása a cikk végén található.

A fentiek azt mutatják, hogy a legfontosabb szociológiai folyóiratok a 15 év átlagában a FSZEK-en kívül Budapesten az MTA Szociológiai Kutatóintézetének könyvtárában, az Országgyűlési Könyvtárban, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárában, az MTA Központi Könyvtárban, a KSH könyvtárban, valamint az ELTE könyvtáraiban koncentrálnak, vidéken pedig a szegedi JATE, a pécsi Janus Pannonius, illetve a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtáraiban található meg nagy biztonsággal.

Magfolyóiratok előfordulása éves bontásban

Az alábbiak szerint alakult a rendelés a budapesti és vidéki könyvtárakban a 233 magfolyóiratcím arányában:

év	Budapest	ebből FSZEK (a 233 cím arányában)	vidék	nem jár
1981	138-59%	74-32%	54-24%	41-17%
1982	147-63%	73-31%	58-25%	28-23%
1983	148-63%	76-33%	54-24%	31-14%
1984	150-64%	79-34%	58-25%	28-12%
1985	155-66%	84-36%	57-25%	21-9%
1986	154-66%	86-37%	55-24%	24-10%
1987	153-66%	85-36%	51-22%	29-12%
1988	152-65%	86-37%	53-23%	28-12%
1989	147-63%	87-37%	55-24%	31-13%
1990	154-66%	92-39%	55-24%	24-10%
1991	160-69%	90-39%	58-25%	15-6%
1992	145-62%	86-37%	69-30%	19-8%
1993	147-63%	104-45%	67-29%	19-8%
1994	147-63%	105-45%	56-24%	30-13%
1995	126-54%	101-43%	20-9%	87-37%

Az adatok alapján azt kell mondanunk, hogy a társadalomtudományi területen dolgozó könyvtárosok jól dolgoztak a 15 év alatt, hiszen a lehetőségekhez mérten 80-90%-ában megrendelték ennek a szakterületnek a legfontosabb folyóiratait.

Az országba *nem járó magfolyóiratok* arányának alakulásából azt a következtetést lehet levonni, hogy a rendelés országos szinten a fontos folyóiratok egyre nagyobb lefedettségére törekszik. Azaz, ha nem is hagyományos értelemben vett rendelési kooperációról van szó, feltehetőleg természetes szempont lett a rendelésnél és a lemondásnál, hogy az illető folyóirat jár-e már vagy még az országban máshová is.

1985-ben és 1991-93 között az országból hiányzó magfolyóiratok csekély arányának okát (6-8-9%) egyrészt ebben, másrészt a 90-es évek elején rendszeresen kapott külföldi ajándékok és alapítványi előfizetésekben kereshetjük (Sabre-Soros, Melon).

A Budapest-vidék arány nagyjából egyenletes volt a rendelésben az évek során.

Az 1991-93 közötti szakaszban a vidéki könyvtárak ellátottságában itt is érzékelhető javulás, amely feltehetően a külső támogatásoknak köszönhető.

A 80-as évekre jellemző 80/20%-os arányt a legfontosabb szociológiai címek rendelésében kezdte felváltani a lelőhelyek országos megoszlást tekintve egészségesebb – 70/30%-os aránya.

A FSZEK ellátottsága magfolyóiratokkal a többi könyvtárhoz viszonyítva

év	a FSZEK-be járó magfolyóiratok az országba járó címek arányában	
	Budapest (%)	vidék (%)
1981	54	137
1982	50	125
1983	51	140
1984	53	136
1985	54	147

év	a FSZEK-be járó magfolyóiratok az országba járó címek arányában	
	Budapest (%)	vidék (%)
1986	56	156
1987	56	167
1988	57	162
1989	59	158
1990	60	167
1991	56	155
1992	59	125
1993	71	155
1994	71	188
1995	80	505

Mivel a budapesti és az országos arányok a folyóiratcímek esetében csak elenyésző különbséget mutatnak, ezért a fenti Budapest-FSZEK hányadosok országos arányoknak is tekinthetők.

A FSZEK-re vonatkozó fenti adatsorokból az derül ki, hogy egyre növekvő számban, egyre tudatosabb rendelési stratégiával, egyre szélesebb körben tudta a legfontosabb folyóiratokat megszerezni.

Míg a 80-as években az országos átlaghoz képest a magfolyóiratok 31-32%-át járattuk, a 90-es években ez az arány 39-45%-ra nőtt. Köszönhető ez annak is, hogy a többi könyvtár az esetleges folyóirat-lemondásoknál a FSZEK-hez mint a szociológia országos szakkönyvtárához igazodik. Ez természetesen nagy teher is a számunkra, hiszen bizonyos folyóiratokat azért nem tudunk lemondani, mert már csak hozzájuk járunk, és mert a több éves, esetleg évtizedes hagyományt nem akarjuk megtörni a lemondással.

A 80-as években a Budapesten hozzáférhető magfolyóiratok 50%-a, a 90-es években pedig több mint 70%-a a FSZEK-ben keresendő.

Az 1992-es visszaeséstől eltételezve, 1994-re majdnem kétszer annyi magfolyóiratot járattunk, mint a vidéki – elsősorban egyetemi – könyvtárak.

A magfolyóiratokkal való ellátottság (Az összes folyóirat példányszám arányai)

Ha 15 év összes, az országban meglévő évfolyamait, folyóiratköteteit vesszük alapul, kb. 3500 kötetből több mint 10%, azaz 390 évfolyam/kötet csak a FSZEK-ben található.

év	folyóirat-példányszám (összes előfordulás)	Budapest	ebből FSZEK	vidék
1981	516-100%	418-81%	74-14%	98-19%
1982	539	431-78%	73-14%	108-20%
1983	468	369-79%	76-16%	99-21%
1984	502	398-79%	79-16%	104-21%
1985	489	392-80%	84-17%	97-20%
1986	494	394-80%	85-17%	100-20%
1987	484	387-80%	85-18%	97-20%
1988	479	379-79%	86-18%	100-21%
1989	458	360-79%	87-19%	98-21%
1990	446	351-79%	92-21%	95-21%
1991	469	363-77%	90-19%	96-20%
1992	460	346-75%	86-19%	114-25%
1993	440	332-75%	104-24%	108-25%
1994	405	314-78%	105-26%	91-22%
1995*	202	119-59%	101-50%	33-16%

A fenti táblázatban nem a folyóiratcímeket, hanem a folyóiratok évfolyamait mint raktári egységet vettük figyelembe.

A Budapest-vidék és a FSZEK-más könyvtárak összevetése itt is az előzőekhez hasonló tapasztalatokkal zárulna. Ami azonban figyelemre méltó, az a folyóiratkötetek számának folyamatos csökkenése évente. Ez a tendencia vidéken nem, csak Budapesten érzékelhető. Az 1981-ben bejelentett 418 kötet/előfordulás 1994-re 318-ra ol-

* Mint már említettük az 1995-ös bejelentések nem teljesek, ezért az arányszámok sajnos nem irányadóak.

vadt, azaz éppennegyedével csökkent. A FSZEK-re ez a tendencia nem érvényes, sőt éppen ellentétes irányú! A magyarázat valószínűleg azonos a már elmondottakkal, azaz a budapesti könyvtárak zöme a lemondás során hozzánk igazodik, és mint szociológiai könyvtárra, ránk hagyja a rendelést.

Összegzés

A statisztikai adatok alapján a FSZEK szociológiai magfolyóiratokkal való ellátottságára, külföldi folyóirat-rendelésére vonatkozóan hízelgő eredményeket kaptunk.

A szomorú valóság azonban az, hogy ezt a folyóirat-állományt a külföldi könyvanyag rovására, vagy legalábbis nagyon kényes egyensúly kialakításával tudtuk eddig is megtartani.

A társadalomtudományok területén sokkal nehezebben mondhatunk le a dokumentumok beszerzéséről, mint a keményebb tudományokban. Nem helyettesíthetjük a szociológiai folyóiratokat cikk-küldő szolgáltatással, hiszen ezen a tudományterületen egy darabig biztosan nem lesz rá fizetőképes kereslet. A magfolyóiratok számát országos szinten nem lenne jó tovább csökkenteni.

Mi tehát a teendő?

A megoldás egyrészt az országos szakkönyvtárak fenntartási kérdéseinek megoldásában rejlik, másrészt egy kölcsönös érdekeken alapuló könyvtárközi együttműködés kialakításában. Je lenleg ezen munkálkodunk.

- B 1 Országos Széchényi Könyvtár
- B 2 Eötvös Loránd Tudományegyetem. Egyetemi Könyvtár
- B 3 A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

- B 4 Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
- B 8 Országgyűlési Könyvtár
- B 9 Központi Statisztikai Hivatal. Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
- B 11 Budapesti Műszaki Egyetem. Könyvtár és Tájékoztatási Központ
- B 12 A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
- B 14 Országos Idegennyelvű Könyvtár
- B 36 Magyar Tudományos Akadémia. A Filozófiai Intézet Könyvtára
- B 220 A Magyar Villamos Művek Tröszt Műszaki Könyvtára
- B 300 Magyar Tudományos Akadémia. A Pszichológiai Intézet Könyvtára
- B 304 Magyar Tudományos Akadémia. A Közgazdaságtudományi Intézet Könyvtára
- B 318 Magyar Tudományos Akadémia. A Történettudományi Intézet Könyvtára
- B 323 Magyar Tudományos Akadémia. A Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontjának Könyvtára
- B 327 Magyar Tudományos Akadémia. A Világgazdasági Kutatóintézet Tudományos Tájékoztató Szolgálat
- B 675 Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar. Központi Könyvtár
- B 733/6 Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár. Szociális és Egészségügyi Könyvtár
- B 785 A Néprajzi Múzeum Könyvtára
- B 1051 Városépítési Tudományos és Tervező Intézet Könyvtára, I.
- B 2186 Az Oktatáskutató Intézet Könyvtára
- B 2202 Magyar Tudományos Akadémia. A Politikai Tudományok Intézetének Könyvtára
- B 2330 Közép-Európai Egyetem, Budapest. Könyvtár
- D 1 Kossuth Lajos Tudományegyetem. Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
- D 2 A Debreceni Orvostudományi Egyetem Központi Kenézy Könyvtára
- M 1 A Miskolci Egyetem Központi Könyvtára
- P 1 A Janus Pannonius Tudományegyetem Könyvtára
- P 2 Janus Pannonius Tudományegyetem. Bölcsészettudományi és Természettudományi Kari Könyvtár
- P 3 A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Könyvtára
- P 10 A Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
- Sz 1 József Attila Tudományegyetem. Egyetemi Könyvtár
- Szo 43 A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára
- V 1 A Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára